

ΑΡΧΕΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΚΑΙ

ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

«Τὸ γὰρ αὐτὸ νοεῖν ἐστὶν τε καὶ εἶναι»
ΠΑΡΜΕΝΙΔΗΣ

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΑΙ

Heinrich Rickert τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg. — Karl Joël τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Basel. — Ernst Hoffman τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg. — Erich Frank, τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Marburg. — Guido Calogero τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ρώμης. — Ραφ. Δήμου, καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Harvard τῶν Ἡν. Πολ. τῆς Ἀμ. — Κ. Τριανταφυλλόπουλος τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν. — August Faust ὑφηγ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg. — Μιχ. Τσαμαδὸς σύμβουλος ἐπικρατείας. — Χ. Τζωρτζόπουλος ὑφηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν. — Franz Boehm διδάκτωρ τῆς Φιλοσοφίας. — Παν. Καλλιόπουλος ὑφηγ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. — Κωνσταντῖνος Τσάτσος ὑφηγ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. — Ἰωάν. Θεοδωρακόπουλος ὑφηγ. Πανεπιστημίου Θεσβνίκης.

ΔΙΕΥΘΥΝΟΜΕΝΟΝ

ΥΠΟ

Ι. Ν. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ: Κ. Σ. ΠΑΠΑΔΟΓΙΑΝΝΗ

ΨΑΡΡΩΝ 41

1932

ΤΟ ΕΡΓΟΝ ΤΟΥ GIORGIO DEL VECCHIO ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΝ ΤΗΣ ΙΔΕΟΚΡΑΤΙΑΣ ΕΝ ΙΤΑΛΙΑ

ΥΠΟ

TOMMASO ANTONIO CASTIGLIA

(Καθηγητοῦ τῆς φιλοσοφίας τοῦ δικαίου ἐν τῷ
B. Πανεπιστημίῳ τοῦ Sassari).

Διὰ νὰ κατανοήσωμεν τὴν πολυσύνθετον ἰδεοκρατικὴν κίνησιν τῆς Ἰταλίας, ἡ ὁποία, ἀμέσως ἀπὸ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ ἡμετέρου αἰῶνος, ἐνεφανίσθη καὶ ἀνεπτύχθη ἐν τῇ ζωῇ ἄλλὰ καὶ ἐπιτυχεῖ πολεμικῇ τῆς ἐναντίον τῶν δοξασιῶν τοῦ θετικισμοῦ εἰς ἃς μάλιστα εἰς βαθὺς μελετητῆς τῆς ἀξίας τοῦ Roberto Ardigò ἠεῖχε προσδώσει τὴν πλέον πρωτότυπον μορφήν, συνδυαζομένην μὲ τὴν μεγίστην δυνατὴν φιλοσοφικὴν λεπτότητα, νομίζομεν ὅτι θὰ ἦτο πολὺ χρήσιμον νὰ ἐξετάσωμεν, ἐν εἴδει συμπληρωματικῆς μελέτης, τὴν ἀξίαν καὶ τὸ μέγεθος τῆς συμβολῆς τὴν ὁποίαν παρέσχε τὸ σημαντικὸν ἐκεῖνο τμῆμα τῆς φιλοσοφικῆς φιλολογίας ὑπερπεριεστράφη ex professo περὶ τὸ πρόβλημα τοῦ δικαίου.

Καὶ πράγματι ἡ ἔρευνα, ἡ κατ' ἀνάγκην ἐνιαία, τῆς ἐννοίας τοῦ δικαίου, προκειμένου νὰ ἐξετασθῇ ἡ ἐννοια αὐτὴ κριτικῶς, ἀπὸ ἰδεοκρατικῆς ἀπόψεως, στρεφομένη ἀμέσως πρὸς ἓν πεδίον ἐφαρμογῆς (ἴσως τῆς σπουδαιότερας μεταξὺ τῶν διαφόρων ἄλλων) τοῦ καθαρῶν θετικισμοῦ καὶ δὴ πρὸς τὸ πεδίον τῆς φιλοσοφίας τοῦ δικαίου, ἡ ὁποία ἐκέκτητο ἤδη ἐν Ἰταλίᾳ ζῶν καὶ παράδοσιν ἐν τοῖς Πανεπιστημίοις, θὰ εἶχεν ὡς πρῶτον αὐτῆς ἔργον νὰ ἐξελέγξῃ, δίκην λυδίας λίθου, τοὺς τίτλους φιλοσοφικῆς εὐγενείας τοὺς ὁποίους ἐπιδεικτικῶς ἐπρόβαλλον

αἱ μηχανικαὶ ἀπόπειραι θετικιστικῆς συστηματοποιήσεως τόσον τοῦ συρμοῦ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην.

Οὔτε ἦτο δυνατὸν νὰ γίνῃ ἄλλως, διότι ἡ ἀπάντησις τὴν ὁποίαν ἦτο ὑποχρεωμένη νὰ δώσῃ ἡ φιλοσοφία ἐν τῇ αἰδίῳ αὐτῆς ζωῇ θὰ ὤφειλε νὰ εἶνε ἀνάλογος πρὸς τὴν ἐπίμονον ἐκείνην ἀξίωσιν παραδοχῆς τῶν θετικιστικῶν θεωριῶν τὴν ὁποίαν προέβαλλον ἐν τῷ πεδίῳ τῆς φιλοσοφίας τοῦ δικαίου τινές, καὶ μεταξὺ αὐτῶν ὁ πολύγνωστος καὶ πολὺκλαυστος Icilio Vanni, τελειότατος ὑποστηρικτῆς τοῦ θετικισμοῦ, θεωρίας τὴν ὁποίαν αὐτὸς ἀνέπτυξε μέχρι κριτικῆς ὀριμότητος.²⁾ Τὴν ἀπάντησιν δὲ ταύτην, καὶ μάλιστα κατὰ τρόπον τελειωτικὸν καὶ ἀπολύτως ἐξαντλητικόν, τὴν ἔδωκε μεταξὺ τῶν ἰδεοκρατῶν ὁ Giorgio Del Vecchio, ὁ ὁποῖος, κατὰ παράδοξον συγκυρίαν, ὀλίγον χρόνον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Vanni, κατελάμβανε, κατόπιν διαγωνισμοῦ, τὴν θέσιν τὴν ὁποίαν ἐκεῖνος ἀφῆκεν ἐν τῷ περιφῆμῳ πανεπιστημίῳ τῆς Bologna· συνέβαινε δὲ τοῦτο ἀκριβῶς καθ' ἣν ἐποχὴν αἱ ἰδεοκρατικαὶ αὐτοῦ θεωρίαι ἤρχιζον ἤδη, ἐν τῷ κύκλῳ τῆς κυριαρχούσης ἐν Ἰταλίᾳ φιλοσοφίας, νὰ κατακτῶσι τὴν θέσιν τὴν ὁποίαν μέχρι τότε κατεῖχον αἱ θετικιστικαὶ θεωρίαι. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Del Vecchio εἶνε ὁ παραγωγικώτερος συγγραφεὺς καὶ ταῦτοχρόνως ὁ πληρέστερος ἀπὸ ἀπόψεως συστηματικότητος, δηλαδή, ὁ ἀντιπροσωπευτικώτερος ἄνθρωπος τῆς ἰδεοκρατικῆς ἀναγεννήσεως τῆς φιλοσοφίας τοῦ δικαίου ἐν Ἰταλίᾳ, διὰ τοῦτο τὸ νὰ πραγματευθῶμεν περὶ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἔργου του θὰ ἰσοδυναμεῖ ἀκριβῶς πρὸς τὸ νὰ ἐξετάσωμεν τὴν σπουδαιότεραν συμβολὴν τὴν γενομένην εἰς τὸν κλάδον τοῦτον τῶν φιλοσοφικῶν σπουδῶν.³⁾

Νομίζομεν ὅτι εἶνε σχεδὸν περιττὸν νὰ ἀναφέρωμεν ὅτι ὁ θετικισμός, ἐπαναλαμβάνων τὰ ἐπιχειρήματα τὰ ὁποῖα μετεχειρίσθη ὁ Καρνεάδης ὅταν μετέβη ὡς πρεσβευτῆς εἰς τὴν Ρώμην, ἐσκόπει, ἐκ τῆς μεταξὺ των ἀντιφάσεως τῶν δεδομένων τῆς νομικῆς ἐπιστήμης, νὰ συναγάγῃ τὴν ἄρνησιν καὶ αὐτῆς ταύτης τῆς ἰδέας τοῦ δικαίου καί, ἀσυναίσθητως, κατὰ τὰς παραμονὰς τοῦ XX αἰῶνος, νὰ ἀνοίξῃ τὴν θύραν εἰς τὸν σκεπτικισμόν ἢ, ἀσπαζόμενος τὴν θεωρίαν τοῦ Spencer καὶ συνδυάζων ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς ἐξελίξεως τὴν ἀρχὴν τῆς κληρονομικότητος πρὸς τὴν τῆς κοινωνίας, ἐθεώρει τὸ αἴσθημα τοῦ δικαίου ὡς τὸν καρπὸν ἀποθησαυρισμένης διαδοχικῆς πείρας, τὸν ὁποῖον τὸ δένδρον τοῦ

εἶδους ἔδιδε, ὥραϊον καὶ ὥριμον, χάριν τῶν λειτουργιῶν (ἐκ τῆς ἐξελίξεως καὶ τούτων προερχομένων) τὰς ὁποίας τὸ ἄτομον ἄφειλεν ἀπαραιτήτως νὰ ἐκπληρώσῃ ἐν τῷ βίῳ ἐφ' ὅσον οὗτος ἀναλύεται εἰς σχέσεις ἀτόμων.⁴⁾

Ἐναντίον τοιούτων τάσεων ἀπεδύθη εἰς τὸν ἀγῶνα ὁ Del Vecchio ἤδη ἀπὸ τοῦ 1902 ἀντιπαράτασσαν σύστημα ἰδεῶν, αἱ ὁποῖαι διεξεδίκουν τὴν πραγματικότητα τῆς ἰδέας τῆς δικαιοσύνης ὡς διαμορφώσεως, τυπικολογικῶς, τὴν δικανικὴν καὶ κοινωνικὴν ζωὴν, σύστημα ὅπερ ὡς κατ' ἰδέαν κριτήριον μὲν ἦτο δεδομένον «ἐκ τῶν προτέρων», ἐν τῇ πραγματικῇ ὁμως ζωῇ ἐνυπῆρχεν εἰς τὴν οὐσίαν αὐτῆς ἀλλὰ καὶ συγχρόνως μεθυπῆρχε τῆς καθημερινῆς δικανικῆς ἐμπειρίας.

Ἀκριβῶς εἰς τὴν πρώτην του μελέτην, ἡ ὁποία ἐξέπληξε τὸν κόσμον τῶν σοφῶν μὲ τὸ βάθος τῶν ἐννοιῶν καὶ τὴν τελειότητα τῆς μεθόδου διὰ τῆς ὁποίας τόσον ἐπιτυχῶς ἐχρησιμοποιοῦντο αἱ συμβολαὶ ὅχι μόνον τῆς κλασικῆς φιλοσοφίας, καὶ ἰδίᾳ τῆς ἑλληνικῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς γερμανικῆς, ἀγγλικῆς, γαλλικῆς χωρὶς νὰ ὑπολογίσωμεν καὶ τὰς τῆς ἰταλικῆς, ⁵⁾ ὁ Del Vecchio ὑπεστήριζεν ὅτι ἡ ἀπαρχὴ καὶ ἡ φύσις τῆς συνειδήσεως τοῦ δικαίου εἶνε τάξεως μεταφυσικῆς. Ταῦτοχρόνως ἔθετε μεθοδολογικὴν ἀρχήν, εἰς τὴν ὁποίαν ἔμεινε πάντοτε πιστός, ἀντλῶν ἐξ αὐτῆς ἐν τοῖς μετέπειτα τὰς πλέον γονίμους σκέψεις, δι' ἧς ἀπεφήνατο ὅτι «ἡ ἱστορικὴ ἐξήγησις τῆς ἐκδηλώσεως ἑνὸς γεγονότος, ἐν σχέσει πρὸς τὰ λοιπὰ δεδομένα τῆς φύσεως, δὲν καταστρέφει τὴν κατ' ἰδέαν ἕπαρξιν αὐτοῦ, ἡ ὁποία, ὡς τοιαύτη, ἀνήκει εἰς ὀντολογικὸν σύστημα ἀνεξάρτητον τῶν τυχαίων ὅρων τῆς πραγματοποιήσεως ἐν τῇ τάξει τῶν φαινομένων. Ἡ ἀμοιβαία σύμπτωσις τῆς ἰδέας ἐν τῷ γεγονότι καὶ τοῦ γεγονότος ἐν τῇ ἰδέᾳ, ἡ ἀμοιβαία ἀμφοτέρων ὑπέρβασις εἶνε ὁ πρῶτος κανὼν τῆς φιλοσοφίας τῆς ζωῆς»⁶⁾). Ἐν ἁρμονίᾳ πρὸς τοιαύτας προϋποθέσεις συνεπέρανεν ὅτι «τὸ αἴσθημα τοῦ δικαίου εἶνε δεδομένον στοιχειῶδες καὶ σύνηθες τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως, εἶνε στοιχεῖον ἢ μορφή αὐτῆς· ἡ δὲ φύσις αὐτοῦ εἶνε σεναισθηματικὴ ἀλλὰ ταῦτοχρόνως καὶ ἰδεολογικὴ, ἐφ' ὅσον, τῆς δυνάμεως τῆς ψυχῆς, ἡ ὁποία αἰσθάνεται καὶ ὡς δίκαιον ἢ ἄδικον, προΐσταται κατ' ἀνάγκην, ἐνσυνειδήτως ἢ λεληθότως, ἡ θεωρητικὴ ἐπίγνωσις ἑνὸς κριτηρίου»⁷⁾).

Δὲν νομίζομεν ὅτι εὐρισκόμεθα μακρὰν τῆς ἀληθείας λέγοντες ὅτι, εἰς τὸ πρῶτον τοῦ τοῦτο σύγγραμμα, μικρὸν τὸν ὄγκον ἀλλὰ πλούσιον εἰς προβληματικὴν, τὸ ὁποῖον ταχέως οἶονεὶ ἐπεσκιάσθη ὑπὸ τῆς λάμπειας σπουδαιότερων ἔργων, ὁ Del Vecchio ἀπεκάλυψε σχεδὸν ὅσας τοῦ τὰς θεωρητικὰς ἀπασχολήσεις· εἰς τρόπον ὥστε, ἔὰν ἀφ' ἑνὸς θεωροῦμεν ὅτι οἱ συγγραφεῖς οἱ ὁποῖοι ἠσχολήθησαν περὶ τὸν ἡμέτερον φιλόσοφον⁸⁾, δεδικοιολογημένως παρέτρεξαν τὸ ἔργον τοῦτο διὰ τὰ ἀποβλέψωσιν εἰς τὰ σημαντικώτερα συγγράμματα, δημοσιευθέντα ὅταν ὁ συγγραφεὺς εἶχεν ἤδη ἀποκτήσει δικαίαν φήμην, ἀφ' ἑτέρου μᾶς φαίνεται ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ τὸ θεωρήσωμεν ὡς πρόγραμμα τῆς ἐξελίξεως εἰς τὴν ὁποῖαν βραδύτερον ἤχθη τὸ φιλοσοφικὸν πνεῦμα τοῦ Del Vecchio.

Καὶ πράγματι εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι κατώρθωσε νὰ θεωρήσῃ τὸ αἶσθημα τοῦ δικαίου ὡς «πρόληψιν» ἤτοι ὡς «τὴν θεωρητικὴν διαίσθησιν ἑνὸς κριτηρίου», εἰς τὸ γεγονὸς τοῦτο ἡμεῖς βλέπομεν ἤδη τὴν ὑπερνίκησιν τῆς καθαρῶς ψυχολογικῆς ἀπόψεως καὶ τὸ καθαρῶς θεωρητικὸν θέμα τῆς θεμελιώδους θεωρίας τοῦ ἡμετέρου φιλοσόφου, θεωρίας ἣ ὁποία ἐπρόκειτο νὰ τελειωθῇ διὰ τοῦ καθορισμοῦ τῆς ιδέας τοῦ δικαίου ὡς «ἐκ τῶν προτέρων» δεδομένης, ὡς τῆς ἀκροτάτης ἐννοίας αὐτῆς τῆς δυνατότητος τῆς δικανικῆς γνώσεως.

Εἰσερχόμενοι εἰς τὸ κύριον μέρος τοῦ φιλοσοφικοῦ συστήματος, τὸ ὁποῖον διαλαμβάνεται εἰς τὰ ἀποτελοῦντα τελείαν τριλογίαν τρία σπουδαιότερα συγγράμματα,⁹⁾ δὲν εἶνε ἄσκοπον νὰ ἀναφέρωμεν ὅτι ὁ Del Vecchio, θεωρῶν ὡς δεδομένην τὴν περὶ φύσεως ἀποψιν τοῦ Kant (δηλ. τὴν περὶ τοῦ κόσμου τῶν φαινομένων ὡς τῆς συνθετικῆς τοῦ συνειδότου συγκροτήσεως τῆς συντεταγμένης διὰ τῆς κατηγορίας τῆς αἰτιότητος) καὶ ἀφορίζων ὀρθῶς τὴν ἐμπειρικὴν αὐτῆς σημασίαν, προὔτιθετο νὰ ἐξετάσῃ τὴν σχέσιν μεταξὺ τοῦ ἀτόμου καὶ τῆς πραγματικότητος κατὰ τρόπον ἔχοντα γενικὸν καὶ ἀπόλυτον κῦρος. Ἐγκαταλείπων ὡς ἐκ τούτου τὸ κριτήριον τῆς αἰτιότητος εἰς τὴν ἐπιστήμην, ὡς συστήματος ἐννοιῶν μονομερῶν, καὶ παρατηρῶν ὅτι ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης ὁ ἄνθρωπος μόνον ὡς *τμήμα τῆς φύσεως* εἶνε δυνατόν νὰ θεωρηθῇ,¹⁰⁾ θέτει εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν τοῦ δημιουργικοῦ αὐτοῦ ἔργου τὴν ἀρχὴν ὅτι ὁ ἄνθρωπος, ἄτε ὑποκείμενον διανοούμενον, ἐγ-

κλείει ἐν ἑαυτῷ τὴν φύσιν, δηλαδή ἀποδίδει εἰς αὐτὴν τὴν ὑπαρξιν καὶ τὴν ἐννοεῖ ἐν τῷ φωτὶ τῆς συνειδήσεως.¹¹⁾ Εἶνε τοῦτο φιλοσοφικὴ ἀντίληψις ἡ ὁποία, καίτοι ἀκάμπτως καντιανή, εἶχε τὴν ἀξίαν, ἰδίᾳ εἰς τὸ 1905, ὅτι ἔφερε πλησιέστερον πρὸς τὸν ἄνθρωπον τὴν ἐννοίαν τῆς φύσεως, καθόσον ἐδρῖσκει τὴν ὀρθὴν αὐτῶν σχέσιν ἐν συστήματι καθαρῶς ἰδεοκρατικῷ.

Θέσας οὕτω τὴν πρώτην βαθμίδα κατὰ τρόπον ὁ ὁποῖος θὰ παραμείνη ὡς τέλειον ὑπόδειγμα φιλοσοφικῆς μεθόδου, ὁ Del Vecchio, ἀπὸ τῆς προτεραιότητος τοῦ ὑποκειμένου ἀπέναντι τῆς φύσεως, διαφωτίζων ἐπιτυχέστατα τὴν ἐννοίαν τῆς ἐλευθερίας τοῦ πνεύματος ἐναντι τῆς αἰτιότητος ἐν τῇ φύσει, ἀνέρχεται μέχρι τῆς θεωρίας τῆς πραγματικότητος, ἀπορροεύσης αὐτομάτως ἐκ τοῦ ἐγώ, ὡς σταγόνας ἡ ὁποία ἀντανάκλα τὸς ἐκτεταμένους οὐρανούς καὶ τὸ ὅποῖον ἐγὼ ἀναγνωρίζει ἑαυτὸ ὡς τὴν πρώτην ἀρχὴν τοῦ κόσμου.

Ὅπως δὲ εἶπομεν ἤδη, καθορίζει ἐν γενικαῖς γραμμαῖς τὴν ἀπόλυτον ἀξίαν τῆς ἠθικῆς ἐν τῇ ὑπερβατικῇ ταυτότητι παντὸς οἰουδήποτε ὑποκειμένου πρὸς οἰονδήποτε ἄλλο τοιοῦτον, παραμένων μακρὰν τῆς γυμνῆς ψυχολογικῆς ἀπόψεως, καὶ κατὰ μείζονα λόγον τοῦ solipsismus ὁ ὁποῖος παραγνωρίζει τὴν καθολικότητα τοῦ ἀτόμου, ἀναφερόμενος ἐν μέρει εἰς τὴν ἰδεοκρατίαν τοῦ Fichte, ἀλλὰ μὲν πολὺ περιορισκεμένην κριτικὴν, τοῦθ' ὕπερ προσδίδει ἀνυπολόγιστον ἀξίαν εἰς τὴν πραγματείαν του.

Ἐκ τοῦ ἠθικοῦ νόμου τῆς Kant κατὰ τὸν ὁποῖον «πρέπει νὰ θεωρῆς κάθε ὑποκείμενον ὡς σκοπὸν καθ' ἑαυτὸν καὶ οὐδέποτε ὡς μέσον διὰ τὴν ἱκανοποίησιν τῶν αἰσθήσεών σου», ὡς καὶ ἐκ τῆς ὅλης ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας ἀπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους μέχρι τοῦ Schelling, νομίζομεν ὅτι ὁ Del Vecchio ἠντλήσῃ τὴν σκέψιν του ὅτι ἡ μόνη πραγματικὴ εὐλόγος καὶ δεδικαιολογημένη ἐρμηνεία τοῦ κόσμου εἶνε ἡ τελεολογική.¹²⁾

Τοιοιουτρόπως ἡ πραγματικότης καθίσταται νοητὴ εἰς τὰ ἐσώτατα αὐτῆς μόνον ὅταν ἐξετάζεται ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τοῦ τελικοῦ σκοποῦ, ὅστις ἐκφράζει τὸν νόμον τῆς ἐξελίξεως καὶ ἀναγκάζει τὴν οὐσίαν, ὡς πνεῦμα δι' ἑαυτὸ διαφανὲς νὰ ὀργανωθῇ καὶ νὰ ἀτομικοποιηθῇ ἐν τῇ

ἱστορία ἢ ὁποία καὶ ἀποτελεῖ ἀκριβῶς τὴν φύσιν αὐτῆς τῆς πραγματικότητος κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ G. B. Vico.

Κλείοντες τὴν βραχεῖαν αὐτὴν ἐκθεσιν τοῦ γενικοῦ μέρους τοῦ συστήματος τοῦ διακεκριμένου καθηγητοῦ τοῦ Β. Πανεπιστημίου τῆς Ρώμης διὰ νὰ μὴ βραδύνωμεν νὰ ἐπιληφθῶμεν τῆς ἐξετάσεως τοῦ κυρίως φιλοσοφικο-νομικοῦ μέρους αὐτοῦ, θέλομεν νὰ τονίσωμεν εἰς τοὺς ἀναγνώστας τοῦ περιοδικοῦ τούτου ὅτι καθ' ἡμᾶς τὸ ἔργον τοῦ Del Vecchio ἀποτελεῖ μίαν ἐκ τῶν πλέον ἐπιτυχῶν καὶ σαφῶν κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἀναμόχλευσιν τοῦ ὅλου προβλήματος τῆς φιλοσοφίας, διατυπωμένην μὲ ἀνυπέροβλητον διαύγειαν σκέψεως καὶ μορφῆς, βασιζομένην δὲ εἰδικώτερον ἐπὶ τοῦ Kant καὶ τοῦ Fichte, ἐπὶ τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ ἐπὶ τοῦ μεγάλου ἰταλοῦ φιλοσόφου G. Vico.

Προκειμένου νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ τοῦ ἀντικειμένου τοῦ δυναμένου νὰ θεωρηθῆ ὡς τὸ εἰδικώτερον θέμα τοῦ συστήματος τῆς φιλοσοφίας τοῦ δικαίου, δὲν εἶνε ἄσκοπον νὰ τονίσωμεν ὅτι ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα κατωτέρω θέλομεν ἀναπτύξῃ, ἐπακριβῶς συνθέτοντες αὐτὰ (καὶ τοῦτο πολλάκις διὰ τῆς χρησιμοποίησεως αὐτῶν τούτων τῶν ἐκφράσεων τοῦ Del Vecchio), θὰ τὰ εὔρωμεν ἑναρμονιζόμενα μετὰ τοῦ γενικοῦ φιλοσοφικοῦ συστήματος τοῦ συγγραφέως. Οὔτε ἦτο δυνατόν νὰ ἔχη ἄλλως τὸ πρᾶγμα, δεδομένου τοῦ ἀναγκαστικῶς ἑνωτικοῦ χαρακτῆρος τῆς φιλοσοφίας, χαρακτῆρος τὸν ὁποῖον τόσον βαθέως αἰσθάνεται ὁ ἰταλὸς διδάσκαλος. Καὶ συγκεκριμένως, ἐὰν ὁ καθορισμὸς τῆς ἐννοίας τοῦ δικαίου ἀποτελεῖ τὸ ἀντικείμενον τῆς ἐρεῦνης, ἡ ἐννοία αὕτη περιλαμβάνει ἤδη οὐσιαστικῶς ἐν ἑαυτῇ τὴν ἀχώριστον ἀπ' αὐτῆς ἀξίωσιν τῆς πλαισιώσεως τῆς ἐννοίας ταύτης ἐν τῷ συστήματι τοῦ πνεύματος. Δὲν ἦτο δὲ δυνατόν εἰς προσεκτικὸς καὶ πρωτότυπος μελετητῆς ὡς ὁ Del Vecchio νὰ ἀρκεσθῆ εἰς τὸ νὰ παραπέμπῃ ἁπλῶς εἰς τὴν νεοκροϊτικὴν φιλοσοφίαν εἴτε εἰς τὴν τοῦ Ἀριστοτέλους (*ipse dixit*), ἀλλὰ μοιραίως ὤφειλε νὰ ἐπεξεργασθῆ ἐκ νέου, ἀπὸ τῆς προσωπικῆς του ἀπόψεως, τὰ θεμελιώδη φιλοσοφικὰ προβλήματα, τοποθετῶν μεταξὺ αὐτῶν, εἰς τὴν κατάλληλον θέσιν, τὰ προβλήματα τῆς φύσεως, τῆς ζωῆς, τῆς ἰδέας τοῦ δικαίου μετ' ὅλων τῶν λοιπῶν σχετικῶν πρὸς αὐτὸ στοχασμῶν.

Θὰ ἦτο πολὺ ἐνδιαφέρον νὰ ἀναφέρωμεν τὰς ἐκ τυχαίων γεγονότων προκληθείσας διαμάχας ἐν ταῖς ὁποῖαις τὸ ἔργον τοῦ ἡμετέρου φι-

λοσόφου ἔδωκε πάντοτε ἐξαντλητικὰς ἀπαντήσεις. "Όλα αὐτὰ ὅμως θὰ ἀπότην ἐκτεταμένας μελέτας μὲ μέθοδον κυρίως ἱστορικὴν καὶ θὰ μᾶς ἔφερὸν πολὺ μακρὰν τοῦ σκοποῦ μας καὶ τῶν διὰ τὴν μελέτην ταύτην προδιαγεγραμμένων ὁρίων.¹³⁾

Καθαρῶς καντιανὴ εἶνε καὶ ἡ ἐπιχειρηματολογία μὲ τὴν ὁποίαν εἰς τὰς «Προϋποθέσεις» ὑποστηρίζεται ὁ λόγος καὶ ἡ ἀνάγκη ἐνὸς λογικοῦ ὁρισμοῦ τοῦ δικαίου. Ἐφοῦ ἐσημείωσε πόσον τὸ ἀπλοῦν καὶ ἄμεσον συναίσθημα διὰ τοῦ ὁποίου ἐκδηλοῦται ἐν τῇ συνειδήσει τὸ δίκαιον¹⁴⁾ ἀπεμάκρυνε τοὺς μελετητὰς τοῦ δικαίου ἀπὸ τὴν φροντίδα τοῦ καθορισμοῦ τῆς ἐννοίας αὐτοῦ, ὁ Del Vecchio — βασιζόμενος ἐπὶ τῆς *Κριτικῆς τοῦ καθαροῦ Λόγου*—ἐπικαλεῖται τὴν θεωρίαν καθ' ἣν εἶνε δυνατόν νὰ γίνῃ ἡ σύνθεσις τῆς ἐπιστήμης, κατὰ τὸ σχῆμα ἀκριβῶς τὸ ἀπορρέον ἐκ τῆς καθαρᾶς ἰδέας.¹⁵⁾ Ἀληθῶς σπουδαῖον κατόρθωμα διὰ τὸ ὁποῖον ὅμως εὐρίσκομεν τὸν ἡμέτερον συγγραφέα τελείως παρεσκευασμένον, καθόσον ἔχει εἰς τὴν διάθεσίν του πλήρη γνῶσιν τῆς τεχνικῆς τῶν νόμων ὡς καὶ ἀληθῶς καταπληκτικὸν ὄγκον γνώσεων. Τριακονταετῆς ἀδιάκοπος φιλοσοφικὴ δρᾶσις, ἁρμονικὴ καὶ γόνιμος, ἀπέδειξε πλήρως ὅτι μέχρις ὅτου συγγράφῃ ὁ Del Vecchio τὸ ἔργον τὸ ὁποῖον ἐξετάζομεν τὴν στιγμὴν ταύτην, εἶχε συμπληρωθῆ ἐν τῷ πνεύματί του ἡ πνευματικὴ ὀρίμανσις τὴν ὁποίαν ὑπαινίσσεται ὁ Kant ὅταν ἀποφαίνεται ὅτι «μόνον ἀφοῦ ἐπὶ πολὺν καιρὸν, καὶ κατὰ τὰς ὁδηγίας λανθανούσης ἐν ἡμῖν ἰδέας, συλλέξομεν ἐντὸς ἡμῶν ἁρφαδικῶς διαφόρους γνώσεις σχετικὰς πρὸς αὐτήν, ἐν εἴδει οἰκοδομησίμου ὕλικου, καὶ ἀφοῦ ἐπὶ πολὺν καιρὸν θὰ τὰς ἔχωμεν τεχνικῶς κατατάξῃ, τότε μόνον εἶνε δυνατόν νὰ ἴδωμεν καθαρότερον φωτιζομένην τὴν ἰδέαν καὶ νὰ σχεδιάσωμεν ἀρχιτεκτονικῶς ἐν σύνολον συμφώνως πρὸς τοὺς σκοποὺς τοῦ λόγου».

Μὲ τοιαύτην προπαρασκευὴν καὶ μὲ εὐρὸν καὶ γαληνιαῖον μεθοδικὸν βλέμμα ἀρχίζει ὁ Del Vecchio ἤδη ἔκτοτε καὶ φέρει εἰς πέρας τὴν μελέτην περὶ τῶν φιλοσοφικῶν προϋποθέσεων τῆς περὶ δικαίου ἰδέας.

Ὁ σκοπὸς τοῦ ἔργου εἶνε ἡ ἀνάπτυξις μιᾶς συστηματικῆς ἐρεῦνης (ἐννοιολογικῆς, ἐν ἀντιθέσει καὶ πρὸς τὴν αἴρεσιν τῶν ἐμπειρικῶν μεθόδων τοῦ συρμού κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην), ἡ ὁποία θὰ ἔτασσε

τὴν ἰδέαν τοῦ δικαίου ἐν τῇ τάξει τῆς γνώσεως, καθορίζουσα τὰ οὐσιώδη αὐτῆς στοιχεῖα, διακρίνουσα αὐτὴν ἀπὸ τὰ λοιπὰ ἀντικείμενα ἢ ἀπὸ τὰς συγγενεῖς κατηγορίας καὶ θὰ κατηύθυνεν αὐτὴν πρὸς λογικὸν ὄρισμὸν ὃ ὁποῖος θὰ περιελάμβανεν ἐν τῇ καθολικότητί του ὅλα τὰ δυνατὰ συστήματα δικαίου καὶ θὰ ἐχρησίμευεν οὕτως εἰπεῖν εἰς τὸ νὰ ὑποδείξῃ τὰ ὅρια τῆς δυνατῆς δικανικῆς γνώσεως.

Ὁ συγγραφεὺς ἀρχίζει μὲ τὴν ἀπόδειξιν τοῦ τμηματικοῦ χαρακτῆρος τῶν δεδομένων τῶν νομικῶν ἐπιστημῶν, τὰ ὅποια δίδουσι τόσας ἀπαντήσεις ὅσα εἶνε τὰ συστήματα τοῦ θετικοῦ δικαίου, εὐρισκόμενα πολλάκις ἐν ἀσυμφωνίᾳ καὶ ἐν ἀντιφάσει μεταξὺ των· ἀφοῦ δὲ ἐξετάσῃ μετὰ πολλῆς ὀξυνοίας τὴν θέσιν τῶν σκεπτικιστῶν οἱ ὅποιοι εἶχον ἐπὶ κεφαλῆς των τὸν Πύρρωνα,¹⁶⁾ μὴ παραλείπων νὰ καταδείξῃ πῶς ἡ σκεπτικιστικὴ ἄρνησις ἀναφαίνεται περιοδικῶς—γάλλοι σκεπτικισταὶ τοῦ XVI καὶ XVII αἰῶνος—ἐπιλαμβάνεται τοῦ δημιουργικοῦ μέρους τοῦ ἔργου διὰ νὰ ὑπερνικήσῃ τὰς ἀντιφάσεις τοῦ ἐμπειρικοῦ κόσμου, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἤτλησαν πάντοτε τὰ ἐπιχειρήματά των οἱ ἀρνούμενοι τὴν καθολικότητα τοῦ δικαίου, καὶ ἀναζητεῖ μίαν λογικὴν καὶ ἐνοποιοῦσαν ἀρχὴν διὰ τῆς ὁποίας νὰ καθίσταται δυνατόν, ἐκ τῆς πολλαπλῆς καὶ κυμαινομένης ποικιλίας τοῦ ἱστορικοῦ δικαίου, νὰ ἀντλήσωμεν ἔννοιαν σταθερὰν καθολικοῦ κύρους.¹⁷⁾ Ἐξετάζων τὰς ἤδη γενομένας ἀποπείρας πρὸς ἀνεύρεσιν τοιαύτης ἐννοίας, ἀναφέρει ὅτι ἡ ἰδέα τοῦ φυσικοῦ δικαίου δὲν πρέπει νὰ συγχέεται πρὸς τὴν τῆς ἐννοίας τοῦ δικαίου ὑπαλλασσομένης οὕτω τῆς ἰδέας μὲ τὴν ἔννοιαν τοῦ δικαίου. Βεβαίως, οἷονδήποτε σύστημα φυσικοῦ δικαίου εἶνε καὶ τοῦτο σύστημα δικαίου τὸ ὁποῖον εἶνε ἀνάγκη νὰ τεθῆ εἰς τὴν αὐτὴν μοῖραν πρὸς τὰ ἄλλα δίκαια διὰ νὰ περιληφθῆ ὑπὸ τὸν γενικὸν λογικὸν ὄρισμὸν τοῦ δικαίου. Εἶνε ὅμως ἀφ' ἑτέρου ἀνάγκη νὰ ὑπομνήσωμεν ὅτι ἡ ἰδέα τοῦ δικαίου, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι διαμορφοῦται ἐν τῷ γνωστῷ ὄρισμῷ τοῦ Kant: «τὸ δίκαιον εἶνε τὸ σύνολον τῶν ὄρων ὑφ' οἷς ἡ ἐλευθέρα θέλησις ἐνὸς ἐκάστου εἶνε δυνατόν νὰ συνυπάρξῃ μὲ τὴν ἐλευθέραν θέλησιν ὄλων τῶν ἄλλων συμφώνως πρὸς καθολικὸν νόμον ἐλευθερίας», δὲν ἐπιτρέπεται νὰ συγχέεται πρὸς τὴν ἔννοιαν αὐτοῦ, καθόσον ἐν τῇ ἐναντίᾳ περιπτώσει θὰ ἐπετρέπετο νὰ συμπεράνωμεν ὅτι οὐδέποτε ὑπῆρξε δίκαιον, καὶ π.χ. τὸ ῥωμαϊκὸν δίκαιον δὲν θὰ ἦτο ἄλλ-

θινόν δίκαιον, διότι περιελάμβανεν ἐν ἑαυτῷ τὸν θεσμόν τῆς δουλείας !!

Ἐτέρα ἀπόπειρα πρὸς εὐρεσιν μιᾶς ἐνιαίας ἐννοίας περιέχεται ἐν τῇ θεωρίᾳ τοῦ Ἀριστοτέλους ἢ ὁποῖα, διὰ τὴν ὑπερνικήσῃ τὰς δυσκολίας ἃς παρουσιάζουσιν αἱ διάφοροι φαινομενολογικαὶ διαφοραὶ τοῦ δικαίου, διακρίνει τὸν «κοινὸν νόμον» προερχόμενον ἐκ τῆς φύσεως καὶ κοινὸν εἰς ἅπασας τὰς πολιτείας, ἀπὸ τὸν «ἴδιον νόμον» τὸν βασιζόμενον ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν ἀναγκῶν μιᾶς ἐκάστης πολιτείας. Κατ' ἀναλογίαν πρὸς ταῦτα, καὶ στηριζόμενος ἐπὶ τῆς θεωρητικῆς διακρίσεως τοῦ *jus gentium* καὶ τοῦ *jus civile* τῶν Ῥωμαίων καὶ ἐπὶ τῆς *insignis humani generis similitudo* περὶ ἧς ὁμιλεῖ ὁ Κικέρων καὶ ἢ ὁποῖα διαφωτίζεται καὶ ἐπιχυροῦται ἐν τῇ θεωρίᾳ τοῦ Vico περὶ ἄνωτέρου πνεύματος τῶν ἔθνῶν, ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς ἀναφέρει πῶς ἀνεπτύχθησαν σχετικαὶ σπουδαῖαι θεωρίαι αἱ ὁποῖαι, καὶ ἐὰν ἔχωσι σχετικὴν τινα ἀξίαν πρὸς ἀντίκρουσιν τοῦ σκεπτικισμοῦ, δὲν ἄγουσιν ὅμως εἰς καμμίαν ἱκανοποιητικὴν λύσιν· καὶ πράγματι αἱ θεωρίαι αὗται θέτουσιν εἰς τὴν αὐτὴν γραμμὴν πρὸς τὰ λογικὰ στοιχεῖα τοῦ δικαίου, τὰ στοιχεῖα τὰ διαφέροντα ἀπὸ δικαίου εἰς δίκαιον καὶ τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦσιν οὐχ ἥττον μέγιστον μέρος τῆς πραγματικότητος, ἥτις ὡς ἐκ τούτου δὲν εἶνε δυνατόν νὰ περιληφθῇ ἐν τῷ συνόλῳ τῆς ἐντὸς πλήρους λογικῆς συνθέσεως. Ὁ ἰταλὸς διδάσκαλος συμπεραίνει ὅτι τὸ περιεχόμενον τῆς πραγματικότητος τοῦ δικαίου δὲν δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς βῆσις ἐνὸς ὁρισμοῦ τοῦ δικαίου, διατυπώνει τὸ πρόβλημα ὡς ἑξῆς : Τὸ πραγματικὸν δίκαιον ἐξαντλεῖται ὀλόκληρον ἐν τῷ περιεχομένῳ του, ἢ ὑπάρχει ἐν τῷ δικαίῳ ἄλλο τι ἀναλλοίωτον στοιχεῖον τὸ ὁποῖον νὰ μᾶς ἐπιτρέπη νὰ τὸ ὀρίσωμεν ;¹⁸)

Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς καθορίζει τὴν φιλοσοφικὴν του στάσιν δεικνύων ὅτι ὑπάρχει ἐν νόημα δικανικότητος, μία λογικὴ μορφή, ἢ ὁποῖα ἔχει ἀφ' ἐνὸς μὲν ἀξίαν ἀντικειμενικὴν ὡς ἀνταποκρινομένη εἰς τὴν πραγματικότητα, ἀφ' ἑτέρου δὲ μίαν βῆσιν ὑποκειμενικὴν, ὡς ἔμφυτος εἰς τὸν ἡμέτερον νοῦν, ἀντίληψις ἢ ὁποῖα μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἀναγνωρίζωμεν ἐξ ἴσου ὡς νομικὰς, προτάσεις διαφόρους καὶ ἀκόμη καὶ ἀντιφατικὰς. Εἰς τὴν καθαρῶς ἰδεαλιστικὴν ταύτην ἀποψιν φθάνομεν ἀκολουθοῦντες τὴν συμβουλήν τοῦ Ἀγ. Αἰγίου-

στίνου ; «noli foras ire, in te ipsum redi ; in interiore homine habitat veritas». ¹⁹⁾

Ἡ καθαρὰ αὕτη μορφή διέπει τὰς δικανικὰς κρίσεις εἰς τὰς ὁποίας ἀκριβῶς προσδίδει τὸν χαρακτήρα τοῦ δικαίου, παραμένουσα ὅμως ἐντελῶς «ἀδιάφορος» ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενόν των.

Ὁ Del Vecchio καταδεικνύει πῶς ἡ μορφή αὕτη, χάρις εἰς τὴν ὁποίαν τὸ ὑποκείμενον φαίνεται ἐνεργοῦν μίαν ἀληθῆ καὶ πραγματικὴν νομικὴν σύνθεσιν a priori, ἀποτελεῖ προϋπόθεσιν τοῦ δικανικοῦ δεδομένου καὶ εἶνε λογικῶς προγενεστέρα καὶ αὐτῆς τῆς νομικῆς ἐμπειρίας ἢ, ὡς θὰ ἔλεγεν ὁ Kant, ἀποτελεῖ τὸν ἀπαραίτητον ὅρον ὑφ' ὃν εἶνε δυνατόν νὰ νοηθῇ. Ἐν τῇ προσπάθειά δὲ νὰ καθορίσῃ τὴν ἀξίαν τῆς μορφῆς ταύτης, ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς γράφει σελίδας μεγάλης λεπτότητος ἐν σχέσει πρὸς τὸ πρόβλημα τῶν γενικῶν ἐννοιῶν (universalia) τὸ ὁποῖον εἶχεν ἤδη ἀναφέρει ἀκροθιγῶς ὅταν ἀνήρχετο ἀπὸ τοῦ καθ' ἕκαστον αἰσθητοῦ πρὸς τὸ νοητὸν γενικὸν κατὰ τὰς ὑποδείξεις τῆς διδασκαλίας τοῦ Σωκράτους. Καθορίζει τὴν θέσιν τοῦ Πλάτωνος καὶ τὴν τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ ἐπαναλαμβάνει ὅτι μετὰ τὴν κριτικὴν τοῦ Kant τὸ πρόβλημα τῶν γενικῶν ἐννοιῶν ἀπέκτησεν ἐντελῶς νέαν σπουδαιότητα. Ὁ κυριώτερος τίτλος δόξης τοῦ Kant ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι διέκρινε τὸ γενετικὸν πρόβλημα ἀπὸ τὸ γνωσεολογικὸν τοιοῦτον ἀναχθεὶς εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς γνώσεως, διὰ νὰ καθορίσῃ τὴν ἀξίαν τῶν ἐννοιῶν, καὶ εἰς τὸ ὅτι, ἐν τῇ ἀρχιτεκτονικῇ τῆς γνώσεως, ἀπέδειξεν ὅτι στοιχεῖα τινὰ εἶνε ἀναγκαῖα καὶ a priori καθόσον ἀποτελοῦσιν τοὺς ἀπαραίτητους ὅρους ὑφ' οὓς εἶνε δυνατὴ αὕτη αὕτη ἡ γνῶσις.

Ἐκ τούτων συνάγεται ὅτι δικανικὴ τις κρίσις δὲν εἶνε τοιαύτη εἰ μὴ ἔφ' ὅσον μεταλαμβάνει τῆς λογικῆς μορφῆς (τῆς γενικῆς) τοῦ δικαίου.

Μὲ τὸν τοιοῦτον παραλληλισμὸν μεταξὺ ἰδεῶν καὶ γεγονότων ὁ συγγραφεὺς καταλήγει λέγων ὅτι «τὸ στοιχεῖον τῆς ἰδέας εἰς ἕκαστον συγκεκριμένον ἀντικείμενον εἶνε ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὴν ὄντοτητά του (forma dat esse rei) καὶ ἔχει καθολικὴν ἀξίαν ὡς ἐκ τούτου ὅτι, ἐνῶ εἶνε ὅρος ἀπαραίτητος τῆς ὑπάρξεως τοῦ ὀρισμένου ἐκείνου ἀντικειμένου, εἶνε ἐξ ἄλλου καὶ ὅρος ἀπαραίτητος καὶ ἀπεριορίστου ἀριθμοῦ ἄλλων ὁμοίων ἀντικειμένων. Οὕτω ἐμφανίζεται ὁ συγγραφεὺς ὑποστηρίζων μίαν φιλοσοφικὴν ἀποψιν ἢ ὁποία καθιστᾷ ἀκόμη ἐμφαν-

τικώτερα ὅσα ὑπεστήριξεν ἤδη ἐν τῷ ἔργῳ του «sentimento giuridico» ὅταν, μεταξὺ τῶν πρώτων μυστῶν τῆς ἰδεοκρατικῆς ἀναγεννήσεως ἐν Ἰταλίᾳ, ἀπεφαίνεται εἰς τὰ 1902 ὅτι «πᾶν δεδομένον τῆς πείρας ἐνέχει ἤδη ἐν ἑαυτῷ τὸν λόγον τῆς ἰδίας ὑπερβατικότητος».

Οὕτω εὐρίσκει τὴν συμπλήρωσιν αὐτῆς ἡ θεωρία περὶ μιᾶς ἐκ τῶν προτέρων μορφῆς τῆς δικανικότητος ἡ ὁποία ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν θεωρίαν τῆς ἀμοιβαίας ἐμπτώσεως τοῦ γεγονότος ἐν τῇ ἰδέᾳ καὶ τῆς ἰδέας ἐν τῷ γεγονότι, τὴν ὁποίαν ἐμνημονεύσαμεν ἤδη ἐξ ἀφορμῆς τοῦ πρώτου αὐτοῦ συγγράμματος.

Παρατηρῶν ὅτι ἡ λογικὴ μορφή τῆς δικανικότητος δύναται νὰ ἔζη σημασίαν μόνον εἰς τὸ πεδῖον τῆς πράξεως, ὁ Del Vecchio περιλαμβάνει τὴν φιλοσοφίαν τοῦ δικαίου ἐντὸς τῆς φιλοσοφίας τῆς πράξεως²⁰), ἐν τῷ κύκλῳ τῆς ὁποίας καὶ τὴν διακρίνει ἀπὸ τὴν ἠθικὴν ἐν στενωτέρῳ ἐννοίᾳ.

Ὑπομνήσκει ὅτι τὰ κατηγορούμενα «δίκαιον» καὶ «ἄδικον» δὲν ἔχουσι νόημα ἐὰν δὲν ἀναφέρονται εἰς ἀνθρωπίνους πράξεις, οὔτε εἶνε κατάλληλα πρὸς ἐκτίμησιν τῶν φυσικῶν φαινομένων, καὶ ἀμέσως μετὰ τοῦτο προχωρεῖ εἰς τὴν διασάφισιν τῆς ἐννοίας τῆς πράξεως. Ἐποδεικνύει οὕτω ὅτι λέγοντες πρᾶξιν ἀνάγκη νὰ ἐννοῶμεν ἐν συμβεβηκῶς τῆς φύσεως τὸ ὁποῖον ταυτοχρόνως εἶνε καὶ συμβεβηκῶς τῆς θελήσεως, ὅπερ σημαίνει φαινόμενον ἀποδοτέον εἰς ὑποκείμενόν τι. Ἀντικρούων δὲ τὰς γνωστὰς ἐπὶ τοῦ προκειμένου γνώμας τοῦ Stuart Mill καὶ καταδεικνύων τὴν ἀνεπάρκειαν πάσης θεωρίας ὀριωμένης ἀπὸ ἀπόψεων θετικιστικῶν, καθορίζει τὴν ἐννοίαν τῆς διαγωγῆς ἀκριβῶς ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀναφορᾶς εἰς ἓν ὑποκείμενον τῶν πράξεων καὶ παραλείψεών του. Ἀντικρούει τὰς πεπλανημένας διακρίσεις μεταξὺ πράξεων ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν ἐξ ἧς ἐγεννήθη ἡ ὑπὸ τοῦ Thomasius προβληθεῖσα καὶ κατόπιν καὶ ὑπὸ τοῦ Kant ἀσπαστὴ γενομένη διάκρισις μεταξὺ ἠθικῆς καὶ δικαίου, καὶ αὕτη ἐξ ἴσου πεπλανημένη. Ἡ πλάνη τοῦ νὰ ἀποδίδωμεν εἰς τὸ δίκαιον τὰς ἐξωτερικὰς πράξεις καὶ εἰς τὴν ἠθικὴν τὰς ἐσωτερικὰς τοιαύτας δύναται νὰ ἀντικρουσθῆ καὶ φιλοσοφικῶς, λόγῳ τοῦ ἐμπειρικοῦ χαρακτῆρος τοῦ χρησιμοποιουμένου κριτηρίου, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἀπλῆς ἐξετάσεως τοῦ θετικοῦ δικαίου. Πράγματι δὲ τοῦτο ἀποδίδει νομικὴν σημασίαν καὶ εἰς τὴν λε-

γομένην ἔσωτερικὴν πλευρὰν τῶν πράξεων (ἢ τὰς λεγομένας ἔσωτερικὰς πράξεις) ὅποῖαι εἶνε ἐπὶ παραδείγματι ἢ πρόθεσις τῶν συμβαλλομένων (ἀρθ. 1131 τοῦ ἰταλ. ἀστικ. κώδ.) ἢ opinio juris ἐν τῇ ἰδιοκτησίᾳ, ἢ ἐκτίμησις τῶν ὑποκειμενικῶν στοιχείων τοῦ ἐγκλήματος (in maleficiis spectanda voluntas).

Βασιζόμενος ἐπὶ τῆς σκέψεως ὅτι ὁ κανὼν τῆς διαγωγῆς ἀνάγκη νὰ ἐκφράζεται ὑπὸ συστήματος κανόνων συμφώνως πρὸς ἠθικὴν τινα ἀρχήν, διδάσκει ὅτι αἱ ἀνθρώπινοι πράξεις δεόν νὰ ἐκτιμηθῶσιν εἴτε a parte subjecti, δηλαδή ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν θέλησιν τοῦ ἐκτελοῦντος ὑποκειμένου, εἴτε ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἄλλα ὑποκείμενα ἔναντι τῶν ὁποίων ἔχουσιν αὐταὶ οὕτως εἰπεῖν ἀντικειμενικὴν χροιάν.

Ἀπὸ τῆς διττῆς ταύτης ἀπόψεως αἱ πράξεις ἔξετάζονται εἴτε ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῆς ἠθικῆς εἴτε ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τοῦ δικαίου. Ἐπειδὴ δὲ τὸ δίκαιον εἶνε ἡ ἀντικειμενικὴ συναρμολογία τοῦ ἐνεργεῖν καὶ ἐκδηλοῦται εἰς σύνολον κανόνων καθορίζοντων τὸ ἐπιτρεπτὸν ἢ μὴ τῶν πράξεων μεταξὺ πλειόνων ὑποκειμένων, διὰ τοῦτο ὑπάρχει πάντοτε ἐν αὐτῷ ὑπερυποκειμενικὴ ἀναφορὰ τῆς πράξεως. Καὶ ἀκριβῶς ἐν τῇ ἀναφορᾷ ταύτῃ ὑποκειμένου πρὸς ὑποκείμενον, τοὔτέστι ἐν τῇ ἀποκαταστάσει σχέσεως ἑτερότητας, εὐρίσκεται ἡ ἀλάνθιαστος ἔνδειξις περὶ τοῦ νομικοῦ χαρακτήρος ἐνὸς κανόνος διαγωγῆς. Ἐπὶ τῇ βάσει τούτων ὁ Del Vecchio εἶνε εἰς θέσιν νὰ ὀρίσῃ κατὰ τρόπον θαυμαστὸν τὸ δίκαιον ὡς «τὸν ἀντικειμενικὸν συντονισμὸν τῶν δυνατῶν πράξεων μεταξὺ πλειόνων ὑποκειμένων συμφώνως πρὸς μίαν ἠθικὴν ἀρχήν ἣτις καθορίζει αὐτάς, ἀποκλείουσα ἀπ' αὐτῶν πᾶν ἐμπόδιον».²¹⁾

Συνεπῶς ὅλαι αἱ ἀνθρώπινοι πράξεις θὰ εἶνε δυνατόν νὰ ἐκτιμηθῶσιν εἴτε ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τοῦ δικαίου εἴτε ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς ἠθικῆς ὄχι ὅμως καὶ ἀπὸ ἄλλης ἀπόψεως. Tertium non datur. Πράγματι εἰς τὰ δύο ταῦτα κριτήρια ἀναλύονται ὅλα τὰ κριτήρια, ἢ μᾶλλον τὰ προταθέντα ψευδοκριτήρια ὡς ἐπὶ παραδείγματι τὸ decorum ἢ ἡ πολιτικὴ σκοπιμότης καὶ τὸ ἔθιμον. Καὶ πράγματι τὸ ἄλλο εἶνε τὸ decorum ἂν μὴ μία καθαρὰ ἠθικὴ ἀξιολογία, ἢ τὶ εἶνε τὸ ἔθιαον ἂν μὴ τὸ γεγονὸς τῆς ἐπανελημμένης ἀναζητήσεως ὠρισμένων κανόνων οἱ ὅποιοι, ἔὰν τοὺς καλοκυττάξωμεν, εἶνε καὶ ἑαυτοὺς κανόνες τῆς ἠθικῆς ἢ τοῦ δικαίου ;

Θὰ ἐπεκτεινόμεθα πολὺ ἐκθέτοντες τὰ τῆς λεπτοτάτης ἀναλύσεως τῶν διάκρων σχέσεων μεταξὺ ἠθικῆς καὶ δικαίου τῶν παρεμβαλλομένων εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ θετικὸν σύστημα κανονιστικὸν τῆς διαγωγῆς. Πάντα ταῦτα ἀπορρέουσι διαυγέστατα, δίκην πορισμάτων, ἐκ τῆς ἤδη ὑποδειχθείσης ἐνιαίας ἠθικῆς ἀρχῆς ἢ ὁποῖα κυριαρχεῖ τῶν δύο ὑπὸ συζητήσιν πεδίων. Ὁ Del Vecchio ἐπαναφέρει καὶ ὁλοκληρώνει εἰς μίαν ἀνωτέραν φιλοσοφικὴν σύνθεσιν τὰς θεωρίας τοῦ Dante, τοῦ Tommaso καὶ ἄλλων μέχρι καὶ ἀκόμη τοῦ Wundt καὶ τοῦ Jellinek.

Μὲ τοιαύτην περὶ δικαίου ἔννοιαν μᾶς εἶνε δυνατὸν νὰ κρίνωμεν τὴν ἀξίαν ὄχι μόνον τῶν ἱστορικῶς ὑπαρξάντων συστημάτων ἀλλὰ ἀκόμη καὶ ὅλων τῶν δυνατῶν συστημάτων δικαίου. Ἡ καθ' ἑαυτὸ φύσις τοῦ κανόνος τοῦ δικαίου θὰ ἀποκαλύπτεται πάντοτε ἐκ τῆς ὑπάρξεως μιᾶς σχέσεως μεταξὺ ὑποκειμένων, ἧτις θὰ προσλαμβάνη τὴν μορφήν ἀντικειμενικῆς τάξεως μεταξὺ αὐτῶν.

Ἐπαξ διακριθέντος δικαίου καὶ ἠθικῆς, εἶνε δυνατὴ ἡ θεωρία περὶ τῶν θεμελιωδῶν χαρακτηριστικῶν τῆς ἐννοίας τοῦ κανόνος. Ὁ Del Vecchio τὰς καθορίζει ὡς ἔπειτα: ὁ κανὼν εἶνε ἐπιτακτικός, γενικός, ἐξαναγκαστικός καί, ὅπως εἶδομεν ἤδη, ἀμφοτεροβαρής.²²⁾

Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τοῦ ἐπιτακτικοῦ χαρακτῆρος ἐξετάζων τὴν μορφήν τὴν ὁποῖαν προσλαμβάνει ἡ ἐπιταγὴ ἢ περιλαμβανομένη εἰς τοὺς ποικίλους κανόνας, μᾶς παρέχει κατάταξιν τούτων, εἰάν δὲν πλανώμεθα, τὴν μέχρι σήμερον καλλιτέραν ἀπὸ ὅσας γνωρίζει ἡ εὐρυτάτη ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου φιλολογία.

Ὅμιλῶν περὶ τῆς γενικότητος, δηλαδὴ περὶ τοῦ κατ' ἀνάγκην ἀφηρημένου χαρακτῆρος τοῦ κανόνος τοῦ δικαίου, ὅστις, ἐφ' ὅσον ὁ νομοθέτης πρόπει νὰ ἔχη ὑπ' ὄψιν του quod plerumque fit, κατ' ἀνάγκην ὁρίζει ἓνα τύπον ἢ μίαν σειρὰν ἢ κλάσιν πράξεων, ὃ ἡμέτερος συγγραφεὺς ἀφορίζει καὶ λύει τὰ νεώτατα ζητήματα τ' ἀφορῶντα τὸ πνεῦμα τοῦ νόμου, τὴν ἐπιείκειαν, τὴν ἀναλογίαν, τὰς γενικὰς ἀρχὰς τοῦ δικαίου, τὸ λειτούργημα τοῦ δικαστοῦ, τὴν θεωρίαν τοῦ ἐλευθέρου δικαίου καὶ τοῦ φυσικοῦ δικαίου. Ὅλα αὐτὰ τὰ κατορθοῖ ἀπλούστατα συσφίγγων τοὺς κρίκους μιᾶς μακρᾶς ἀλύσεως κεχωρισμένων μελετῶν, ἐκάστη τῶν ὁποίων ἀποτελεῖ ἀντικείμενον ἰδίας ἐργασίας, μελετῶν αἵτινες εἶχον ἤδη τόσον ἐκτιμηθῆ καὶ ἀπὸ μέρους τῶν ἀποκλειστικῶν

κῶς νομομαθῶν, ἐξεταζόμεναι δὲ ἐντὸς τοῦ πλαισίου τοῦ ὅλου συστήματος τοῦ νομομαθοῦς φιλοσόφου βεβαίως ἀποκτῶσι μεγαλειτέραν ἔντασιν καὶ βαθυτέραν σημασίαν.

Ὡς πρὸς τὸν καταναγκασμὸν ὃ ἡμέτερος συγγραφεὺς παρουσιάζει λεπτοτάτην θεωρίαν ἢ ὁποία ἀντικρούει τὰ ἐπιχειρήματα ἐκείνων οἵτινες κατὰ διαφόρους ἐποχὰς ἀπεπειράθησαν νὰ τὸν ἀρνηθῶσι, προσδιορίζων τὴν ἔννοιαν αὐτοῦ ὡς ἐγκειμένην ἐν τῇ νομικῇ δυνατότητι νὰ ἀποκαθίσταται ἢ ἀκεραιότης τοῦ παραβιασθέντος κανόνος.

Λυπούμεθα πολὺ ὅτι δὲν μᾶς εἶνε δυνατόν νὰ ἐπεκταθῶμεν ἀκόμη περισσότερο ἐν τῇ ἐξετάσει τῶν σκέψεων τοῦ ἰταλοῦ διδασκάλου. Δὲν δυνάμεθα ὁμῶς ἐντελῶς νὰ παραλείψωμεν νὰ ἀναφέρωμεν ὅτι οὗτος, εἰς τὰς προσφατωτέρας αὐτοῦ ἐργασίας, ἐπελήφθη καὶ πάλιν καὶ δὴ λεπτομερέστερον τῆς μελέτης τῶν θεμελιωδῶν προβλημάτων τὰ ὁποία ἀπασχολοῦσι τὸν σημερινὸν πολιτισμὸν. Τὸ πρόβλημα τῆς δικαιοσύνης καθὼς καὶ τὸ τοῦ φυσικοῦ δικαίου ἀποτελοῦσι τὸν ἄξονα τῆς σκέψεώς του καὶ οἶονεὶ σημειοῦσι τὸν βορρᾶν ἐν τῷ περίπλῳ αὐτοῦ διὰ μέσου τῶν ἐδαφῶν τῆς φιλοσοφίας. Ἡ ἀποψὶς του περὶ τοῦ ἀτόμου ἐν τῇ μεταφυσικῇ αὐτοῦ ὑποστάσει, τοῦθ' ὅπερ ὡς εἶδομεν εἶνε βῆσις τῆς ἠθικῆς, ἀποψὶς κατὰ τὴν ὁποίαν: «ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει εἰς τὰς σκέψεις καὶ ἀποφάσεις αὐτοῦ νὰ ὑπερβαίῃ τὴν φυσικὴν αὐτοῦ ἕπαρξιν ὡς ἀτόμον — ἢ ὁποία ὡς τοιαύτη εἶνε διακεκριμένη — διὰ νὰ τονίσῃ τὴν ἰδιότητα αὐτοῦ ὡς ἀρχῆς, ὡς ὄντος λογικοῦ ἢ καθολικοῦ, μέχρι τοῦ σημείου νὰ ταυτίσῃ ἐν ἑαυτῷ τὸ εἶναι παντὸς οἰουδήποτε ἄλλου ὑποκειμένου»²³), ἀποτελεῖ τὴν προϋπόθεσιν τῆς ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ πραγματικότητι ἐπαληθεύσεως τῆς ἰδέας περὶ δικαιοσύνης «ἢ ὁποία συνεπῶς φθάνει εἰς τὸ ἀνώτατον ἀπ' αὐτῆς σημεῖον ἐν τῇ ἀξιῶσει ὅπως εἰς ἕκαστον ὑποκείμενον ἀναγνωρίζηται ὑπὸ τῶν ἄλλων ἢ ἀξία του, ὅπως εἰς ἕκαστον ἀποδίδηται ὅ,τι τῷ ἀνήκει.»²⁴)

Ἐν τῇ ἀξιῶσει ταύτῃ τοῦ ἀμοιβαίου σεβασμοῦ ἐνκειται ἡ αἰωνία ἀναγέννησις τῆς ἰδέας τοῦ φυσικοῦ δικαίου, τὸ ὁποῖον, ἀνεξαρτήτως τοῦ ὑπὸ τῶν νόμων καθωρισμένου, δηλαδὴ τεθειμένου ἢ ὅπωςδήποτε ἱστορικῶς ὑφισταμένου, βαθμιαίως μόνον ἐμφανίζεται «ἐφ' ὅσον ὁ ἀνθρώπινος νοῦς ἀντιλαμβάνεται ὅλον ἐν περισσότερον τὴν ἀληθῆ αὐτοῦ φύσιν» καὶ ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐφ' ὅσον «τὰ αἰώνια σπέρματα τοῦ

δικαίον, οἷον ἐνταφιασμένα ἐν τῷ ἀνθρώπινῳ γένει» ἐκτυλίσσονται ὁλονὲν «ἀπὸ τῆς παιδικῆς ἡλικίας τοῦ κόσμου» εἰς «ἀποδεδειγμένας ὑψίστας ἀρχὰς τῆς Δικαιοσύνης» (G. B. Vico).

Ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος φέρει ἤδη ἐν ἑαυτῷ καθωρισμένον ἐκ τῶν προτέρων τὸν σκοπὸν πρὸς τὸν ὁποῖον ὀφείλει νὰ τεῖνῃ ἢ ἐξέλξῃς του (ὡς ἐνθυμηθῶμεν ὅσα ἤδη προηγουμένως εἴπομεν ἐν σχέσει πρὸς τὴν τελεολογικὴν ἐρμηνείαν τῆς πραγματικότητος ἣν ἐξετάζει ὁ Ἰταλὸς σοφὸς) διὰ τοῦτο τὸ ὑποκείμενον διὰ μέσου τῶν περιπετειῶν τῆς γνώσεως ἀποκαλύπτει εἰς ἑαυτό, καὶ ὅσον ἀφορᾷ τὰς ἀξιώσεις τῆς Δικαιοσύνης, τὴν ἀληθῆ αὐτοῦ φύσιν καὶ τὴν «διακηρύττει» γινόμενον καὶ κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν ἐμφάνισιν ὅ,τι τῷ ὄντι εἶνε ἤδη. Ἀποτελοῦσι ταῦτα μίαν ἀποψιν ὑψίστης θεωρητικῆς ἀξίας, ἱστορικῶς γόνιμον, ἐκ τῆς ὁποίας ὁ Del Vecchio ἀντλεῖ τὴν ἔννοιαν αὐτοῦ περὶ κοινωνίας καὶ πολιτείας, χρησιμοποιῶν ἰδιαιτέρως τὰς προηγουμένας αὐτοῦ μελέτας ἐπὶ τοῦ «Κοινωνικοῦ Συμβολαίου» τοῦ J. J. Rousseau καὶ ἄλλας.

Ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν μας ὅτι διὰ τὸν ἡμέτερον συγγραφέα ἡ ἰδέα ἐνὸς κοινωνικοῦ συμβολαίου ἔχει ἀπλῶς ἀξίαν ὑποθετικὴν, τουτέστι κριτικὴν,²⁵⁾ δυνάμεθα εὐκόλως νὰ ἴδωμεν τὴν ἀντιστοιχίαν τὴν ὑπάρχουσαν ἀφ' ἐνὸς μεταξὺ τῆς σχέσεως τοῦ ἰδεώδους τούτου μιᾶς δικανικῆς πολιτικῆς ὁργανώσεως καὶ τῶν μορφῶν τῆς πολιτείας αἵτινες ἐπραγματοποιήθησαν ἐν τῇ ἱστορίᾳ, καὶ ἀφ' ἑτέρου μεταξὺ τῆς σχέσεως τῆς ὑφιστάμενης μεταξὺ τοῦ ἰδανικοῦ κριτηρίου τοῦ δικαίου (τουτέστι τοῦ φυσικοῦ Δικαίου ὅπως τὸ ἀντιλαμβάνονται τὴν σήμερον) καὶ τοῦ θετικοῦ δικαίου. Εἶνε ἀνάγκη γὰρ ἔχωμεν πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν ὅτι τὸ δίκαιον εἶνε ἐν quid εὐρισκόμενον διαρκῶς ἐν τῷ γίγνεσθαι, διαμορφούμενον ἐφ' ὅσον αἱ καθ' ἕκαστον ἀτομικαὶ θελήσεις θέτουσιν ἕνα φραγμὸν εἰς τὰς ἀμοιβαίας των ἀξιώσεις, συμφώνως πρὸς κανόνας πηγάζοντας ἐξ αὐτῶν τούτων τῶν σχέσεων²⁶⁾, κανόνας τοὺς ὁποίους κατόπιν ἡ πολιτεία θὰ οἰκειοποιηθῇ πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἐνότητα εἰς τὸ σύστημα τοῦ δικαίου.

Ἐν τῷ συστήματι τούτῳ τῶν σκέψεων, τὸ εἶδος τῆς ὁργανώσεως τὸ ὁποῖον χαρακτηρίζει τὰς σημερινὰς πολιτείας ἐν γένει, καὶ ἰδιαιτέρως τὴν ἰταλικὴν φασιστικὴν πολιτείαν, εὐρίσκει τὴν τελείαν αὐτοῦ ἐξήγησιν. Καὶ ὅχι μόνον εἶνε δυνατόν ἐν αὐτῷ νὰ νοηθῇ ἡ νεωτέρα

μορφή τῆς Πολιτείας ἀλλὰ καὶ τὰς πλέον ποικίλας ἱστορικὰς μορφὰς τῶν Πολιτειῶν εἶνε δυνατόν νὰ ἐκτιμήσωμεν ἀπὸ ἀπόψεως ἰδεοκρατικῆς ἐὰν συνδέσωμεν αὐτὰς πάλιν πρὸς τὴν θεωρίαν τῆς βαθμιαίας πραγματοποιήσεως τοῦ φυσικοῦ δικαίου ἀκολουθούσης τὴν κατ' ὀλίγον προοδεύουσαν ἀνθρωπότητα διακηρύττουσαν τὴν ἰδίαν ἐαυτῆς ἀληθῆ φύσιν.

Ἐν τῷ παρόντι ἐδώκαμεν περιληπτικὴν κάτῳψιν τοῦ εὐρυτάτου ἔργου τοῦ *Giorgio Del Vecchio*, τέως μεγάλου Πρυτάνεως τοῦ Ἀθηναίου τῆς Ρώμης, τοῦ μεγαλειότερου κέντρου σπουδῶν τῆς Ἰταλίας. Ἡ περιλήψις αὕτη ὑπῆρξε πάντοτε ἀντικειμενική, τοῦθ' ὅπερ ἐπετυγχάνετο πολλάκις διὰ τῆς χρησιμοποιήσεως τῶν ἐκφράσεων καὶ μέχρι καὶ αὐτῶν ἀκόμη τῶν λέξεων τοῦ Ἰταλοῦ διδασκάλου. Ἐλπίζομεν ὅτι οἱ ἀναγνώσται τοῦ περιοδικοῦ τούτου, δεδομένου ὅτι τὸ ἐκτεθὲν ἔργον εἶνε καθ' ἑαυτὸ ὄχι μόνον κριτικὸν ἀλλὰ καὶ δημιουργικόν, θὰ εὕρωσι τὴν ἡμετέραν ἀνάλυσιν ἐνδιαφέρουσαν ὡς ἐκ τῆς ἀξίας αὐτῶν τούτων τῶν θεμάτων ἅτινα ἐπραγματεύθημεν, καίτοι ἀπεφύγαμεν ἐπιμελῶς τὴν διαρκῆ ἐκείνην κατ' ἐπανάληψιν θέσιν τῶν προβλημάτων ἢ ὁποία σημεῖοι τὸν αὐτὸν ῥυθμὸν τῆς σκέψεως παντὸς σπουδαστοῦ τῆς φιλοσοφίας.

Σημειώσεις.

¹⁾ Μίαν συνολικὴν ἰδέαν τοῦ περιεχομένου τοῦ ἔργου του εἰς ἔνδεκα τόμους (*Opere filosofiche—Draghi, Padova*), παρεκτός ἐν *Scienza dell' Educazione* (*Padova, 2 ediz. 1903*) δυνάμεθα νὰ εὕρωμεν ἐν *Pagine scelte* ἐκδ. μερίμνη τοῦ *E. Troilo* (*Formiggini, Genova 1913*).

²⁾ Ὁριμότης πέραν τῆς ὁποίας ὑπῆρχε τὸ σημεῖον τῆς ὑπέρνικῆς σεως. Καὶ τῇ ἀληθείᾳ, μία μεγαλειότερα κριτικὴ ἐμβάθυνσις θὰ ἔφερε κατ' ἀνάγκην ἀκριβῶς εἰς τοῦτο· τὴν ἀπόδειξιν τούτου εὕρισκομεν εἰς τὸ γεγονός ὅτι ὁ *Falchi* (σήμερον ὁ αὐθεντικώτερος ὑποστηρικτῆς τοῦ κριτικοῦ θετικισμοῦ ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ τοῦ δικαίου) ἐχαιρετίσθη ὑπὸ τοῦ *R. Eucken* ὡς νέος ὁπαδὸς τῆς ἰδεοκρατίας.

Τοῦτο ἀποδεικνύει (καίτοι ὁ *Falchi* ἀπέκρουσε τὴν ἀνωτέρω κρίσιν, τοῦλάχιστον ὅσον ἀφορᾷ τὴν περισσότερον ἐλκυστικὴν μορφήν τὴν ὁποίαν ἔδωκεν εἰς αὐτὴν ὁ ἰσχυρὸς γερμανὸς μελετητῆς. Πρὸβλ. *A. Falchi, Sulla positività della filosofia, Sassari 1914, πρόλογος*) ἀκριβῶς ὅσα ὑπεστηρίξαμεν ἀνωτέρω.

Τοῦ Vanni ἄξιοι ἰδιαιτέρας μνείας εἶνε αἱ Lezioni di Filosofia del Diritto (4η ἐκδ. Bologna 1920 Zanichelli), ἔργον βαθύτατα μελετημένον καὶ περιλαμβάνον τὰς ἰδέας τὰς κατεσπαρμένας εἰς ἄλλα ἔργα τοῦ συγγραφέως.

*) Ἐάν εἶνε ἀληθές ὅτι αἱ κρίσεις τῶν ξένων προαγγέλλουσι τρόπον τινὰ τὰς τῶν μεταγενεστέρων, δὲν μᾶς φαίνεται περιττὸν νὰ ἀναφέρωμεν ὅ,τι ἔγραψεν ὁ Albert Hellwig: Wenn Del Vecchio auch zu denjenigen italienischen Gelehrten gehört, deren Schriften in verhältnissmässig grossen Umfange auch ins Deutsche übersetzt sind, so möchte ich doch der Hoffnung Ausdruck geben, dass auch seine grundlegenden Werke dem deutschen Publikum zugänglich gemacht werden. Wir können, glaube ich, aus ihnen noch viel lernen, (Internazionale Monatschrift für W. K. T. Jahrgang 8 No 11).

*) Ὁ ἄνω μνημονευθεὶς Falchi ὑπεδείκνυε τὴν ὑψίστην αὐτῶν ἔκφρασιν γράφων: « Ἡ ἐξήγησις τοῦ «ἐκ τῶν προτέρων» διὰ τῆς συνολικῆς τῆς κοινωνίας πείρας καὶ τῆς κληρονομικῆς μεταβιβάσεως, δὲν ἀποτελεῖ βεβαίως ἰδέαν πρωτότυπον τοῦ Fragapane. Ὁ ἰταλικὸς θετικισμὸς εἶχεν ἀπὸ πολλοῦ καιροῦ ἰδιοποιηθῆ τοιαύτην ἀρχὴν τὴν ὁποίαν εὐρέως ἀνέπτυξαν εἰς τὰ συγγράμματά των οἱ Ardigò καὶ Angiulli, οἱ ὅποιοι εἶχον ἐπίσης προσθέσει ὅτι ἡ κοινωνία δὲν διαπλάττει μόνον ἐν ἀρχῇ τὴν ψυχὴν τῶν καθ' ἕκαστον ἀτόμων, ἀλλ' ἐξακολουθεῖ νὰ διαμορφώνη αὐτὴν ἐφ' ὅσον διαρκεῖ ἡ κοινωνικὴ ζωὴ καὶ ὅτι ἡ ψυχὴ δὲν διάκειται ἀπλῶς δεκτικῇ καὶ ἐν ἀδρανεῖα, ἀλλ' ὅτι καὶ αὕτη, εἰς ὠρισμένον σημεῖον τῆς κοινωνικῆς ἐξελίξεως, γίνεται στοιχεῖον ἐνεργὸν τοῦ δυναμισμοῦ αὐτῆς». Πρβλ. A. Falchi: La filosofia sociale giuridica di S. Fragapane. Palermo 1910, σελ. 9.

*) Ἦδη ὁ Hellwig τὸ εἶχε παρατηρήσει: «Es ist erstaunlich... wie scharfsinnig er den einzelnen Fragen auf den Grund geht und mit welcher Sorgfalt er die italienische, englische, deutsche und französische Literatur hierbei heranzieht. Seine Belesenheit ist so gross, dass er, ein Italiener, uns Deutsche darauf aufmerksam machen konnte, dass als Erster Paul Anselm Feuerbach in seiner Schrift über Idee und Notwendigkeit einer Universaljurisprudenz in exakter Weise das Programm einer vergleichenden Rechtswissenschaft aufgestellt hat, eine Tatsache, die bisher vollkommen unbeachtet geblieben war». Πρβλ. A. Hellwig. ἔνθ' ἄνωτ.

*) Il sentimento giuridico, 1902. Πρβλ. 2 ἐκδ. Ρώμη, 1908, ἐκδ. Bocca σελ. 13.

*) Ὁμοίως σελ. 15.

*) Θὰ ἦτο μακρὰ ἐργασία νὰ καταρτίσωμεν πλήρη κατάλογον τῶν διακεκριμένων συγγραφέων οἱ ὅποιοι ἔγραψαν πραγματείας ἢ συνέταξαν περιλήψεις περὶ τῶν θεωριῶν τοῦ ἰταλοῦ διδασκάλου. Ἄπειροι

πλήν τούτου εἶνε αἱ μνεῖαι τῶν ἔργων του αἰ ὅποῖται ἔσχον θεμελιώδη ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς ἐξελιξέως μεγάλου μέρους τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας τοῦ δικαίου καὶ ἔξω τῆς Ἰταλίας· ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρωμεν ὅτι ὁ Del Vecchio μετεφράσθη εἰς τὴν γαλλικὴν, τὴν ἀγγλικὴν, τὴν γερμανικὴν, τὴν ἰσπανικὴν, τὴν πορτογαλικὴν, τὴν ῥουμανικὴν, τὴν δανικὴν, τὴν σουηδικὴν, τὴν ῥωσικὴν καὶ τὴν ἰαπωνικὴν. Ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς 25ης ἐπετείου τῆς πανεπιστημιακῆς αὐτοῦ διδασκαλίας, πυκνὸς ὄμιλος θαυμαστῶν, περιλαμβάνων, μετὰξὺ ἄλλων, τὰ ὀνόματα τῶν διασημοτέρων μετὰξὺ τῶν καλλιεργούντων τὴν φιλοσοφίαν τοῦ δικαίου τόσον ἐν Ἰταλίᾳ ὅσον καὶ ἐν τῷ ἔξωτερικῷ, ἀφιέρωσεν εἰς αὐτὸν δύο θαυμασίους τόμους μελετῶν γενομένων πρὸς τιμὴν του, ἀποτελουμένους ἐκ 52 ἔργων, εἰς διαφόρους γλώσσας, καταλαμβανόντων περὶ τὰς 850 σελίδας μεγάλου σχήματος. Ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἐγχειρίσεως τῶν τόμων τούτων, γενομένης ὑπὸ τοῦ Μεγ. Πρυτάνεως τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ρώμης, καθηγ. Piero de Francisci, ἔλαβον χώραν ἐπίσημοι ἑορταί. Ἴδε: Studi Filosofico - giuridici dedicati à Giorgio Del Vecchio nel XXV anno di insegnamento (1904—1929) Modena 1930 VIII.

Εἴμεθα ἠναγκασμένοι νὰ περιορισθῶμεν εἰς τὸ νὰ ὑποδείξωμεν τὰς εἰδικὰς πραγματείας τὰς ἀφιερωμένας ἀποκλειστικῶς εἰς τὸν ἑνδοξὸν τοῦτον διδάσκαλον. B. Brugi. Σημείωμα πρὸς τὴν R. Academia dei Lincei: «Per la filosofia del diritto nell' America del Nord», πρβλ. Πρακτικὰ τόμ. XXXI, φυλλ. 12. Ernest Landsberg, Zur ewigen Wiederkehr des Naturrechts, ἐν Archiv für R. u. WPH. Τομ. XVIII, φυλλ. 3. John Macdonel, εἰσαγωγὴ εἰς τὸν τόμον «The formal bases of Law» ὅπου εὐρίσκονται μεταφρασμένα τὰ τρία σπουδαιότερα ἔργα τοῦ Del Vecchio, τοῦτέστι «I presupposti filosofici dell' idea del diritto», «Il concetto del diritto», «Il concetto della Natura ed il principio del diritto», Boston, the Boston Book Comp., 1914; J. Second, «La renaissance idealiste et neokantienne du droit», ἐν τῇ Revue Philosophique, Fevrier 1911, Paris, Alcan. S. Jankélevitch, «Des rapports entre le droit positif et la philosophie du droit etc.» ἐν Revue de Synthèse Historique T. XII—1 (n. 34), Fevrier 1906; Luis Recasens Siches ἐν Direcciones Contemporaneas del Pensamiento giuridico, Barcelona 1929 Cap. IV: La Filosofia giuridica idealista de Del Vecchio pag. 95 καὶ ἐπ. Τοῦ ἰδίου, εἰσαγωγὴ καὶ ἐκτεταμέναι σημειώσεις εἰς τοὺς δύο τόμους τῆς ἰσπανικῆς μεταφράσεως τῶν παραδόσεων περὶ φιλοσοφίας τοῦ δικαίου, μὲ τίτλον «Filosofia del Derecho» Barcelona, Bosch, Τομ. I 1929, Τομ. II 1930. B. Brugi «Di un recente libro sulla dichiarazione dei diritti etc». Ὑπόμνημα ἀναγνωσθὲν ἐνώπιον τῆς Β. Ἀκαδημίας τῶν ἐπιστημῶν, γραμμάτων καὶ τεχνῶν ἐν Padova πρβλ. Vol. XIX, Dispensa III, Atti e Memorie, Padova, 1903; S. Sarpunzio, «Filosofia e Politica de Diritto» ἐξ ἀφορμῆς τῶν γενησάντων ἀρχῶν τοῦ δικαίου τοῦ G. Del. Vecchio, ἐν Rivista di Diritto Pub-

blico, Milano 1923, Parte I n. 4. M. Barillari: G. Del Vecchio, il concetto del Diritto», ἐν Rivista di Diritto Pubblico, Anno V. 1913. φυλλ. Maggio - Giugno; F. de los Rios Urruti πρόλογος εἰς τὴν ἰσπανικὴν μετάφρασιν τοῦ «Los derechos del Hombre» Madrid 1914. M. Castano, πρόλογος εἰς τὴν ἰσπανικὴν μετάφρασιν τοῦ «Los supuestos filosof. de lo nocion del Derecho. Madrid 1908.

Εἴμεθα ἠναγκασμένοι νὰ παραλείψωμεν πλείστας κριτικὰς καὶ νὰ μὴ ἀναφέρωμεν τὰ πάμπολλα ἐγχειρίδια ἱστορίας τῆς συγχρόνου φιλοσοφίας ὅπου γίνεται λόγος περὶ τοῦ ἡμετέρου συγγραφέως. Κατάλογον τῶν μεταφρασθέντων ἔργων, καίτοι καὶ οὗτος εἶνε πλέον ἀτελής, εἶνε δυνατὸν νὰ εὗρωμεν ἐν «L' Italia che scrive» ἔτος VI, ἀρ. 3 Μάρτιος 1923, σελ. 40. Εἰκόνα τοῦ Del Vecchio (τιμηθέντος διὰ τοῦ μεταλλίου τῆς στρατιωτικῆς ἀξίας), ἀφορῶσαν τὴν διακεκριμένην αὐτοῦ πολιτικὴν προσωπικότητα, ἐδημοσίευσεν ἡ ἐφημερίς Il Legionario, ὄργανον τῶν ἰταλῶν φασιστῶν τοῦ ἐξωτερικοῦ εἰς τὸ φύλλον ὑπ' ἀρ. 52 τῆς 28/12/29, A. VIII.

Ἰδοὺ αὐταί: «I Presupposti filosofici della nozione del Diritto», Bologna, Zanichelli 1905. «Il concetto del Diritto», Bologna, 1906, ἀνατύπωσις, Bologna, Zanichelli 1912. «Il Concetto della Natura ed il Principio del Diritto». Torino 1908, 2^α ἔκδ., Bologna. Zanichelli, 1922.

Σπουδαιότατη εἶνε ἡ δραστηριότης τὴν ὁποίαν ἀνέπτυξεν ὁ καθ. G. Del Vecchio ὡς διευθυντῆς τῆς Rivista Internazionale di Filosofia del Diritto ἢ ὁποία, ἐν τῷ λατινικῷ κόσμῳ, ἀποτελεῖ τὸ pendant τοῦ γερμανικοῦ Archiv für Wirtschaft und Rechtsphilosophie· ἐν τῷ τελευταίῳ τούτῳ περιοδικῷ ὁ Del Vecchio εἶνε ὁ μόνος ἰταλὸς μέλος τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου. Εἶνε ἐπίσης διευθυντῆς τοῦ ἐνδόξου δικαστικοῦ ἀρχείου «Filippo Serafini»· ταύτην δὲ τὴν σιγμὴν προσδρεύει τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ Β. Πανεπιστημίου τῆς Ρώμης.

Ἰδοὺ κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν κατάλογος τῶν λοιπῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων: L'evoluzione dell'ospitalità, Ρώμη 1902. Il sentimento giuridico 1902, 2 ἔκδ. Ρώμη 1908. L'Etica evoluzionista, κριτικὸν σημείωμα, Ρώμη 1903, La Dichiarazione dei diritti dell'uomo e del cittadino nella rivoluzione francese, Γένουα, 1903. Diritto e personalità umana nella storia del pensiero, Bologna 1904. Su la teoria del Contratto Sociale, Bologna 1906. Sulla idea di una scienza del diritto universale comparato, Torino 1909. Il fenomeno della guerra e l'idea della pace, Sassari 1909—1910. Sulla positività come carattere del diritto, Bologna 1911. Sui caratteri fondamentali della filosofia politica del Rousseau, Γένουα 1912. Una reformatio in pejus degli ordinamenti universitari Bologna 1919. Sui principi generali del diritto. Modena 1921. Conferencias. Μερίμνη τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Μαδρίτης, Μαδρίτη 1923. La Giustizia 1 καὶ 2 ἔκδ. 1924, Ρώμη. Sulla statualità del

diritto, Ρώμη 1929. Contro il medievalismo giuridico Ρώμη 1930. Ἐκτὸς τούτων μέγας ἀριθμὸς κριτικῶν καὶ τινα πολιτικῆς φύσεως συγγράμματα μεταξὺ τῶν ὁποίων ἰδιαιτέρως ἀξιοσημείωτα εἶνε: *Le ragioni morali della nostra guerra*. Campobasso 1916, 4ῆ ἐκδ. βιβλίον διανεμηθὲν εἰς 40 χιλιάδας ἀντίτυπα, μερίμνη τοῦ Στραταρχείου, εἰς τοὺς ἰταλοὺς ἀξιωματικοὺς τοὺς μαχομένους κατὰ τὸν εὐρωπαϊκὸν πόλεμον, καὶ *Le valli della morente italiana*. Il ladino al Rivaò, Ρώμη 1912,

¹⁰⁾ «... ἀπεκαλύφθη, ἐν ἄλλαις λέξεσι, ἡ ἐμπειρικὴ αὐτοῦ ἀποψις, ἡ ἰδιότης ὡς φαινομένου ἢ *de particula totius naturae* μᾶλλον παρὰ δὲ ἀληθῆς χαρακτήρ τοῦ νοουμένου, δυνάμει τοῦ ὁποίου μόνον ὁ ἄνθρωπος καθίσταται ἱκανὸς διὰ μίαν ἠθικὴν πραγματικότητα (καὶ συνεπῶς καὶ μίαν νομικὴν) ἐκτὸς τῆς φυσικῆς τοιαύτης». Πρβλ. *Il conc. d. n.* ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 127.

¹¹⁾ Πρβλ. *Il conc. d. n.* αὐτ. κεφ. IV: «Τὰ πρωτεῖα τοῦ ἐγὼ ἐναντι τῆς Φύσεως εἶνε ἡ βᾶσις τῆς ἠθικῆς». Σελ. 63 ἐπ.

¹²⁾ Πρβλ. *Il conc. d. n.* Κεφ. III. «Ἡ ἐκτίμησις τῶν σκοπῶν εἶνε ἡ μεταφυσικὴ ἐννοια τῆς Φύσεως». Σελ. 31 ἐπ.

¹³⁾ Ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρωμεν ὡς παράδειγμα τὴν ὑπέροχον κριτικὴν τὴν ὁποίαν ἔγραψεν ἐναντίον τῶν ὑπερβολικῶν ἀπαιτήσεων τῆς ἐθνολογικῆς νομολογίας τοῦ Post., καὶ τὴν ἀπάντησιν εἰς τοὺς ἰσχυρισμοὺς τῶν θετικιστῶν καὶ ἰδίᾳ τοῦ Vanni, τοῦ Fragarane καὶ ἄλλων: Εἶνε ἀνάγκη νὰ προειδοποιήσωμεν ὅτι ἡ πολεμικὴ ποτὲ δὲν γίνεται ἀπ' εὐθείας· οὔτε εἶνε αὐτοτελής, ἀλλὰ πάντοτε περιλαμβάνεται καὶ οἶονεὶ εὐρίσκεται συγχωνευμένη ἄνευ ὑπολοίπου, ἐν τῇ ἁρμονικῇ καὶ γαληνιαίᾳ συστηματικῇ ἐργασίᾳ τῆς σκέψεως.

¹⁴⁾ Πρβλ. *Presupposti*, σελ. 14—15.

¹⁵⁾ Ὅμοίως σελ. 16 (2)

¹⁶⁾ Ὅμοίως σελ. 25

¹⁷⁾ Ὅμοίως κεφ. II, σελ. 23 ἐπ.

¹⁸⁾ Πρβλ. ἰδιαιτέρως *Presupposti*, κεφ. X: *La forma logica del Diritto di fronte all' empirismo giuridico*».

¹⁹⁾ Πρβλ. *Presupposti*, σελ. 109.

²⁰⁾ Πρβλ. *Lezioni*, σελ. 3.

²¹⁾ Πρβλ. *Concetto del Diritto*, σελ. 150.

²²⁾ Ὅμοίως σελ. 81 καὶ ἐπ.

²³⁾ Πρβλ. *Concetto della natura*, σελ. 81.

²⁴⁾ Πρβλ. *La Giustizia*, σελ. 47.

²⁵⁾ Πρβλ. *La teoria del contratto sociale*, καθὼς καὶ *Sui caratteri fondamentali della filosofia di G. G. Rousseau*.

²⁶⁾ Πρβλ. *Del Vecchio. Sulla statualità Del Diritto*, σελ. 10, σημ. 1: «ἀναφερόμεθα περισσότερο εἰς τὸν τρόπον ἐνεργείας τὸν ὁποῖον ἠκολούθησαν πράγματι οἱ ῥωμαῖοι νομομαθεῖς, παρὰ εἰς τὰς θεωρητικὰς αὐτῶν γνώμας φύσεως γενικῆς (πολλάκις ὀλιγώτερον ἐπιτυχῶν,

ὡς εἶνε γνωστόν, καὶ ἐνεκεν ἐσφαλμένης ἐτυμολογίας), ὅπως π. χ. τὸ περίφημον χωρίον τοῦ Παύλου: *Regula est, quae rem, quae est, breviter enarrat. Non ut ex regula jus sumatur, sed (ut) ex jure, quod est, regula Siat.*» (τομ. I. D, 50, 17).

27) Μὲ ἄλλας λέξεις, αἱ ἐκδηλώσεις τῆς θελήσεως τῶν καθ' ἕνα-στον ἀτόμων, μετατρέπόμεναι ὀλίγον κατ' ὀλίγον ὑπὸ τῆς ζώσης λογικῆς τῆς θελήσεως εἰς ἓν ἄρμονικὸν σύνολον, ἀποτελοῦσι τὴν μεγίστην ἐκείνην συγκέντρωσιν τῆς θελήσεως ἣ ὁποία εὐρίσκει τὴν κορύφωσιν τῆς ἐν τῇ Πολιτεία, διερχομένη διὰ μέσου ἄλλων συγκεντρώσεων αἱ ὁποῖαι, αὐτομάτως σχηματισθεῖσαι, ὑποτάσσονται εἰς ἐκείνην (π. χ. οἱ συνεταιρισμοὶ (*sindicati*) οἱ ὁποῖοι ἐν τῇ φασιστικῇ ἐταιρικῇ πολιτεία (*Stato Corporativo fascista*) γίνονται κρατικοὶ ἀντὶ νὰ παραμείνωσιν ἔξω αὐτῆς, ἢ, ὅπερ χειρόν, στρέφονται ἐναντίον αὐτῆς κατὰ τὴν ἀντίληψιν τοῦ συνήθους συνδικαλισμοῦ.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸν θετικὸν χαρακτήρα τοῦ κανόνος ἀναφέρομεν ὅτι οὗτος ἐγκεῖται «ἀκριβῶς ἐν τῷ γεγονότι ὅτι ἡ πραγματικὴ αὐτοῦ ἰσχύς ὀρεῖ νὰ παραμείνη ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὴν ἀτομικὴν θέλησιν καὶ ἰδίως ἀπὸ τὴν αὐθερυσίαν ἐκείνου ὁ ὁποῖος ἐνδεχόμενον νὰ ἔχη συμφέρον νὰ τὸν παραβιάσῃ». Πρὸς. *Del Vecchio, Sulla Statualità del Diritto* ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 7 ἐν *Rivista Internazionale di Filosofia del Diritto*, Ρώμη, 1929 τεύχ. I.